

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АТМОСФЕРИ В КЛАСІ З МОТИВАЦІЄЮ ДО НАВЧАННЯ У ПІДЛІТКІВ

PECULIARITIES OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE PSYCHOLOGICAL ATMOSPHERE IN THE CLASS WITH MOTIVATION TO LEARN IN ADOLESCENTS

У статті розглянуто особливості взаємозв'язку психологічної атмосфери в класі з мотивацією до навчання у підлітків. Описано фактори, які впливають на формування психологічного клімату колективу, такі як соціально-психологічна атмосфера суспільства загалом; мікросоціальні умови: специфіка функцій цього колективу щодо поділу праці в суспільстві, географічні та кліматичні умови, ступінь ізольованості колективу від широкого соціального середовища, його віковий і статевий склад. Представлено характеристики сприятливої та несприятливої психологічної атмосфери. Отже, сприятлива психологічна атмосфера – це переважання бадьорого, життєрадісного тону взаємин між учнями, оптимістичний настрій, згуртованість, підтримка та схвалення; наявні норми справедливого й поважного ставлення до всіх членів класу; учні колективу активні, завжди готові допомогти в роботі, досягають значних показників у навчальній та дозвільній діяльності; внутрішні угруповання класу взаємодіють між собою. Несприятлива психологічна атмосфера – це пригнічений настрій, песимізм, конфліктність, антипатія, присутнє суперництво; відсутні норми справедливості й рівності у взаєминах; учні пасивні, деякі прагнуть відокремитися від решти; у важких випадках клас не здатний об'єднатися, відсутні згуртованість та відданість спільній справі. Визначено особливості мотиваційної сфери підлітків. Отримані результати дослідження взаємозв'язку між психологічною атмосферою в класі та мотивацією до навчання показали, що у класі (59%) наявний нейтральний психологічний клімат, який є досить сприятливим для навчання. Стосовно мотивації до навчання, то підліткам властивий низький рівень мотивації (50%), отже, діти негативно ставляться до навчання та неохоче відвідують школу. Встановлено, що між кліматом у класі і мотивацією навчання існує негативний взаємозв'язок, тобто чим сприятливіше психологічна атмосфера в класі, тим гірше мотивація до навчання, і, навпаки, чим вище мотивація до навчання, тим гірше відносини у колективі.

Ключові слова: психологічна атмосфера, мотивація до навчання, підлітковий вік,

сприятливий психологічний клімат, несприятливий психологічний клімат.

The article considers the peculiarities of the relationship between the psychological atmosphere in the classroom and motivation to learn in adolescents. Described factors that affect the formation of the psychological climate of the team: the first factor - the socio-psychological atmosphere of society as a whole; the second factor – microsocio conditions: the specifics of the functions of this team in the division of labor in society, geographical and climatic conditions, the degree of isolation of the team from the wider social environment, age and gender. The characteristics of favorable and unfavorable psychological atmosphere are presented, namely: favorable psychological atmosphere is the predominance of cheerful, cheerful tone of relations between students, optimistic mood, cohesion, support and approval; there are norms of fair and respectful treatment of all members of the class; students of the team are active, achieve significant results in educational and leisure activities; internal groupings of the class interact with each other. Unfavorable psychological atmosphere is a depressed mood, pessimism, there is conflict, antipathy; there are no norms of justice and equality in relations; students are passive, some seek to separate themselves from others; in severe cases, the class is unable to unite.

The article also identifies the features of the motivational sphere of adolescents. The results of a study of the relationship between the psychological atmosphere in the classroom and motivation to learn showed that 59% of the classroom has a neutral psychological climate, which is quite favorable for learning. In terms of motivation to learn, adolescents have a low level of motivation (50%), so children have a negative attitude to learning and are reluctant to attend school.

It was found that there is a negative relationship between the classroom climate and learning motivation, that is, the more favorable the psychological atmosphere in the classroom, the worse the motivation to learn and vice versa, the higher the motivation to learn, the worse the relationship in the team.

Key words: psychological atmosphere, motivation to study, adolescence age, favorable psychological climate, unfavorable psychological climate.

УДК 372.461

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.18.1.12>

Нежута А.В.

к.психол.н.,

старший викладач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Сидоренко Ю.В.

к.екон.н.,

викладач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Постановка проблеми. Підлітковий вік був, є та завжди буде переломним моментом у розвитку особистості, тому що саме на цьому етапі життя людини відбуваються активне формування особистісного самовизначення, гормональні зміни, які впливають на психо-

логічний стан. Діти в цей період прагнуть до незалежності від дорослих, багато уваги приділяють зовнішності та бояться бути «білими воронами» в колективі, вони або розкривають себе як незалежна особистість, або проявляють конформізм і зливаються з основною

масою підлітків, які слідує за обраним лідером. Важливу роль у цьому виборі відіграють дорослі та середовище, яке оточує підлітка. Як відомо, більшу частину свого часу діти проводять у школі на заняттях, там вони взаємодіють та спілкуються з учителями та однокласниками. Саме психологічна атмосфера в класі може відігравати значну роль у розвитку особистості підлітка, бо він є тим фактором, який стимулює мотивацію навчання, досягнення успіху або уникнення невдачі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями психологічної атмосфери, а саме взаємовідносин, займалися такі вчені, як Г.М. Андреева, І.П. Волков, Є.С. Кузьмін, Г. Левінгер, Б.Ф. Ломов, В.М. Мясищев, М.М. Обозов. У дослідженнях Є.С. Кузьміна, Ю.Н. Ємельянова емоційне ставлення до діяльності формується під дією сформованих об'єктивних обставин, які можуть набувати емоційної значимості для колективу й викликати вибірково позитивне або негативне ставлення до окремих сторін навчальної діяльності. Ставлення до навчання може бути або задовільним, або незадовільним. Перше зазвичай надає позитивний емоційний відтінок переживанням, а друге характеризується негативним переживанням та має бажання, спрямоване на задоволення спонукання. Вченими, які досліджували розвиток особистості у підлітковому віці, є Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, Ж. Піаже, Е. Еріксон, Р.В. Овчарова, К.М. Поліванова.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення особливостей взаємозв'язку психологічної атмосфери в класі з мотивацією до навчання у підлітків.

У дослідженні взяли участь учні восьмих класів Височанської ЗОШ I–III ступенів № 2 віком 13–14 років у кількості 30 осіб.

У дослідженні використовувались такі методи: анкета шкільної мотивації Н.Г. Лусканової; методика виявлення психологічної атмосфери в колективі Ф. Фідлера.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування та розвиток людини – це досить складний процес, який включає багато етапів та компонентів. Критичним моментом становлення здорової, розвиненої та цілісної особистості є підлітковий вік, де важливу роль у формуванні та розвитку індивіда відіграють не тільки батьки, педагоги та друзі, але й психологічна атмосфера колективу, у якому навчається дитина.

Під психологічною атмосферою колективу, або психологічним кліматом, розуміють переважаючий у групі емоційний настрій, який є досить стійким утворенням і залежить від настрою людей, їх душевного неспокою, соціального статусу, ставлення до роботи та навколишніх подій. Психологічна атмос-

фера має два полюси стану, який може бути сприятливим чи несприятливим, здоровим або нездоровим.

Психологічний клімат – це об'єктивно наявне явище. Він створюється під впливом двох факторів. Перш за все це соціально-психологічна атмосфера суспільства загалом. Другим фактором є мікросоціальної умови: специфіка функцій цього колективу щодо поділу праці в суспільстві, географічні та кліматичні умови, ступінь ізольованості колективу від широкого соціального середовища, його віковий і статевий склад тощо [1].

Слід також зазначити, що В.М. Шепель відзначав такі три компоненти, з яких складається психологічна атмосфера:

- соціальний клімат, що визначається усвідомленням спільних цілей і завдань групи;
- моральний клімат, що визначається прийнятими й сталими моральними цінностями групи;

– психологічний клімат, що є неофіційними відносинами, які складаються між членами групи й значно впливають на її працездатність.

Саме об'єднання та оптимізація цих трьох компонентів приводять до формування сприятливого психологічного клімату в колективі.

Як зазначалося раніше, психологічний клімат буває сприятливим та несприятливим. Характеристиками першого є переважання бадьорого, життєрадісного тону взаємин між учнями, оптимістичний настрій, доброзичливість, згуртованість, співпраця, підтримка та схвалення; наявні норми справедливого й поважного ставлення до всіх членів класу; учні колективу активні, сповнені енергії, завжди готові допомогти в роботі, досягають значних показників у навчальній та дозвільній діяльності; внутрішні угруповання класу взаємодіють між собою.

Другий має такі характеристики: переважає пригнічений настрій, песимізм, спостерігаються конфліктність, агресивність, антипатія, присутнє суперництво; відсутні норми справедливості і рівності у взаєминах; учні інертні, пасивні, деякі прагнуть відокремитися від решти; у важких випадках клас не здатний об'єднатися, відсутні згуртованість та відданість спільній справі [4].

Формування психологічної атмосфери відбувається поступово та динамічно завдяки впливу факторів макро- та мікросередовища. Фактори макросередовища – це той соціальний фон, на якому будуються та розвиваються відносини людей. Фактори мікросередовища – це матеріальне й духовне оточення особистості в організації.

Визначивши поняття «психологічна атмосфера», маємо розглянути особистість підлітка, його мотиваційну сферу. Отже, підлітковий вік – це період, коли дитина починає

цінувати відносини з однолітками, прагне ідентифікувати себе із собі подібними, вбачає дружбу й служіння однією зі значущих цінностей у своєму житті. Саме через дружбу підліток засвоює риси високої взаємодії між людьми, такі як співпраця, взаємодопомога, взаємовиручка, ризик заради іншого. В групах підлітків спостерігається конформізм як страх відрізнятись від оточуючих.

Відбувається зміна характеру навчальної діяльності. Отже, багатопредметність, зміст навчального матеріалу є теоретичними основами наук, які пропонувані до засвоєння абстракції, викликають якісно нове пізнавальне ставлення до знань; немає єдності вимог; з'являється необхідність власної позиції, емансипації від безпосереднього впливу дорослих; введення суспільно корисної праці в шкільне навчання. У підлітка з'являється усвідомлення себе як учасника суспільно-трудова діяльності. Також у цей період відбуваються бурне фізичне зростання й статево дозрівання.

Л.С. Виготський виділяє такі групи інтересів підлітка за домінантами:

- «еґоцентрична» (інтерес до власної особистості);
- «домінанта далі» (установка на великі масштаби);

- «домінанта зусилля» (тяга до вольового напруження, опору (впертість, протест));
- «домінанта романтики» (прагнення до ризику, героїзму, невідомого) [2, с. 293].

Дослідник психології підлітків М. Кле зазначає, що завдання розвитку в цьому віці полягає в тому, що переважний вплив сім'ї в цей період поступово замінюється впливом групи однолітків, яка виступає джерелом референтних норм поведінки та отримання певного статусу.

В моральній сфері розвитку підлітка слід відзначити дві особливості, такі як переоцінка моральних цінностей; стійкі «автономні» моральні погляди, судження та оцінки, незалежні від випадкових впливів. Однак мораль підлітка не має опори в моральних переконаннях, вони ще не складаються у світогляд, тому можуть легко змінюватися під впливом однолітків [3].

Результати дослідження психологічної атмосфери учнів восьмого класу представлені на рис. 1.

Ми бачимо, що у класі переважає середній рівень психологічної атмосфери (59%), тобто вона і не здорова, і не погана. Можна сказати, що учнів об'єднують перш за все спільні справи та обов'язки, якщо вони є важливими та нагальними. В інший час клас ділиться на внутрішні підгрупи, які мало взаємодіють між собою, вони спілкуються, але згуртованості в них немає.

Менше половини підлітків вважають, що у класі спостерігається несприятлива психологічна атмосфера (27%), тобто переважають пригнічений настрій, песимізм, спостерігаються конфліктність, агресивність, антипатія, присутнє суперництво, відсутні норми справедливості та рівності у взаєминах, тобто все те, що заважає нормальному розвитку учня.

Інша частина учнів вважає, що у них в класі наявний високий рівень психологічної атмосфери (14%), тобто вони вбачають його сприятливим для свого розвитку та комунікації.

В результаті проведеного дослідження ми виявили, що учні восьмих класів за методикою «Діагностика рівня мотивації» (Н.Г. Лусканової) мають результати, представлені на рис. 2.

Як видно з рис. 2, в учнів переважає низький рівень мотивації (50%), а це означає, що такі школярі відвідують школу неохоче, воліють пропускати заняття. На заняттях вони часто займаються сторонніми справами, іграми, зазнають серйозних труднощів у навчальній діяльності.

Рис. 1. Психологічна атмосфера учнів восьмого класу

Рис. 2. Рівень шкільної мотивації учнів восьмого класу

Також більшості дітей притаманний негативний рівень шкільної мотивації (23%), що свідчить про негативне ставлення до школи, шкільну дезадаптацію. Такі діти відчувають серйозні труднощі в навчанні: вони не справляються з навчальною діяльністю, відчувають проблеми в спілкуванні з однокласниками, у взаєминах з учителем.

Тільки невелика кількість восьмикласників має позитивний рівень (9%) та гарний рівень (4%). Перших можна охарактеризувати як дітей, які досить благополучно відчувають себе в школі, однак частіше ходять до школи, щоби спілкуватися з друзями, вчителями. Їм подобається відчувати себе учнями. Пізнавальні мотиви у таких дітей сформовані меншою мірою, а навчальний процес їх мало приваблює. Других можна охарактеризувати як дітей, які успішно справляються з навчальною діяльністю. Під час відповідей на питання вони проявляють меншу залежність від жорстких вимог і норм.

Мотивація до навчання у дітей низька, тому що на цьому етапі життєвого циклу провідною діяльністю є спілкування з однолітками та самовираження, тому мотив навчання відходить на другий план.

Результати визначення взаємозв'язку психологічної атмосфери в класі з мотивацією до навчання у підлітків наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Показники взаємозв'язку психологічної атмосфери та шкільної мотивації підлітків

Шкала	Психологічна атмосфера	Показник значимості
Шкільна мотивація	-,406*	* $p \leq 0,05$

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Як видно з отриманих даних, представлених у табл. 1, між психологічною атмосферою та шкільною мотивацією існує негативна коре-

ляція, яка вказує на те, що з підвищенням рівня психологічної атмосфери знижується рівень шкільної мотивації, тобто чим сприятливіше психологічний клімат у класі, тим нижче мотивація до навчання. Учні орієнтовані на спілкування, а не на отримання знань, вони ходять до школи лише за комунікацією, взаємодією з однолітками, і чим краще оточення, тим менше їм хочеться звертати увагу на освітню сферу діяльності.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, дослідження особливостей взаємозв'язку психологічної атмосфери в класі та мотивації до навчання у підлітків, проведене за допомогою тестових методик, показало 59%, тобто наявний нейтральний психологічний клімат у класі, який є досить сприятливим для навчання. Щодо мотивації до навчання, то підліткам властивий низький рівень мотивації (50%), отже, діти негативно ставляться до навчання та неохоче відвідують школу.

Встановлено, що між кліматом у класі та мотивацією до навчання існує негативний взаємозв'язок, тобто чим сприятливіше психологічна атмосфера в класі, тим гірше мотивація до навчання, і, навпаки, чим вище мотивація до навчання, тим гірше відносини у колективі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анисеева Н.П. Психологический климат в коллективе. Москва : Просвещение, 1989.
2. Большая энциклопедия психологических тестов / сост. А.В. Карелин. Москва : ЭКСМО, 2006. 416 с.
3. Выготский Л.С. Собрание сочинений : в 6 т. Т. 4. Москва : Педагогика, 1984. С. 244–268.
4. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога образования : учебное пособие для студентов вузов и практических работников. Москва : ТЦ «Сфера», 2000. 448 с.
5. Обухова Л.Ф. Детская (возрастная) психология : учебник. Москва : Российское педагогическое агентство, 1996. 374 с.